

УДК 340.132.1

СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ

SPECIAL METHODS LEGAL CONSCIOUSNESS YOUTH

Єрмоленко Д.О.,
*доктор юридичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи
та допрофесійної підготовки
Класичного приватного університету*

У статті проаналізовано спеціальні методи дослідження правової свідомості молоді. Розглядаються як спеціальні методи юридичної науки (спеціально-юридичний, юридична герменевтика, порівняльно-правовий), так і спеціальні методи, запозичені з інших наук (історичні, психологічні, соціологічні, математичні тощо). Зроблено висновок, що для дослідження правосвідомості молоді доцільно використовувати не тільки власні методи юридичної науки, а й спеціальні методи інших наук, які певним чином «приспосовуються» до об'єкта пізнання.

Ключові слова: правова свідомість молоді, методологія, спеціальні методи, методи юридичної науки, методологічний плюралізм.

В статье анализируются специальные методы исследования правосознания молодежи. Рассматриваются как специальные методы юридической науки (специально-юридический, юридическая герменевтика, сравнительно-правовой), так и методы других наук (исторические, психологические, социологические, математические и так далее). Сделан вывод, что для исследования правосознания молодежи целесообразно использовать не только собственные методы юридической науки, но и специальные методы других наук, которые определенным образом «приспосабливаются» к объекту познания.

Ключевые слова: правовое сознание молодежи, методология, специальные методы юридической науки, методологический плюрализм.

This article analyzes the specific methods of legal consciousness of youth. Are considered as special methods of legal science (specifically, legal hermeneutics, comparative legal) and special methods borrowed from other sciences (historical, psychological, sociological, mathematical, etc.). It is concluded that the study of legal consciousness of youth is advisable to use not only their own methods of legal science, but also special techniques of Sciences, who somehow «adapt» to the object of knowledge.

Key words: legal consciousness of youth, methodology, special techniques, methods of juridical science, methodological pluralism.

Постановка проблеми. Значення методології в дослідженні правосвідомості молоді важко переоцінити. По-перше, методологія забезпечує чіткість та ясність постановки наукової проблеми. По-друге, методологія здійснює світоглядну інтерпретацію результатів наукового дослідження. По-третє, методологія дозволяє сформулювати стратегію розвитку не лише науки, а й практики, а також стимулює процес їх розвитку. По-четверте, методологія надає певні засоби для вирішення наукових завдань. Зрештою, саме методологія дозволяє науково описати та оцінити правосвідомість молоді, знайти певні закономірності, виробити практичні рекомендації тощо.

Методологія дослідження правосвідомості молоді – це складна система методів (способів, шляхів досягнення певної мети), за допомогою яких здійснюється пізнання правової свідомості молоді. У структурному плані вона представлена двома основними групами (блоками, рівнями) методів (методологічних знань).

Теоретико-світоглядний блок (рівень) методологічних знань складається із сукупності таких загальних способів (шляхів) пізнання, змістовний вибір яких залежить від світоглядної позиції дослідника.

Інструментальний блок методологічних знань складається з таких груп: 1) загальнофілософські; 2) загальнонаукові; 3) спеціальні методи. Останню групу можна умовно поділити на дві підгрупи: а) спеціальні методи конкретної науки та її галузей (у нашому випадку юридичної науки); б) спеціальні методи, запозичені з інших наук.

Стан дослідження. Спеціальні методи дослідження правосвідомості молоді раніше окремо не вивчалися та в науковій літературі не висвітлювалися. Крім того, на сучасному етапі розвитку методологія юридичної науки переживає переосмислення багатьох раніше усталених аспектів. Отже, можна стверджувати, що сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння цього поняття. Особливої уваги заслуговують роботи таких учених, як С.С. Алексєєв, С.К. Бостан, Д.М. Горшунов, Д.А. Керімов, О.І. Овчинников, О.Є. Писаревський та інших.

Мета статті – проаналізувати спеціальні методи дослідження правової свідомості молоді; визначити доцільність використання окремих спеціальних методів юридичної науки та спеціальних методів, запозичених з інших наук, для дослідження правосвідомості молоді.

Виклад основного матеріалу. *Спеціальні методи юридичної науки* – це прийоми наукового пізнання, які дають змогу виявити та описати (пояснити) спеціально-юридичні характеристики правосвідомості молоді. Основним спеціальним методом юридичної науки, що впливає із самої її природи, є *спеціально-юридичний (формально-догматичний)* метод. Останній, на думку С.С. Алексєєва, як «зовнішня, юридична обробка правового матеріалу («догми» права)» включає такі прийоми: 1) опис юридичних норм, юридичної практики тощо; 2) встановлення ознак правових явищ, вироблення понять і їх визначення в коротких формулах; 3) класифікацію правових явищ; 4) встановлення їх природи з точки зору правових конструкцій, загальних положень юридичної науки; 5) їх пояснення під кутом зору юридичних теорій та концепцій [1, с. 358–359].

З огляду на наведене спеціально-юридичний (формально-догматичний) метод дає змогу дослідити різні теоретичні підходи до розуміння правосвідомості молоді, встановити ознаки правосвідомості молоді та запропонувати авторське визначення таких понять, як «правова свідомість», «правосвідомість молоді», «правове виховання молоді» тощо, застосувати наукову класифікацію до різних правових явищ (видів правової свідомості, форм правового виховання молоді тощо), визначити пропозиції щодо вдосконалення реалізації державної молодіжної політики, правового виховання молоді.

Таким чином, за допомогою спеціально-юридичного (формально-догматичного) методу всі знання про правосвідомість молоді систематизуються, набувають певної, чіткої форми їх подання, зручної для їх подальшого усвідомлення та вивчення.

Ще одним спеціальним методом юридичної науки є різновид герменевтичного методу – *юридична герменевтика*. С.С. Алексєєв визначає юридичну герменевтику як «науку (та мистецтво) тлумачення юридичних термінів та понять, вершину юридичної майстерності, кульмінаційний пункт юридичної діяльності» [2, с. 134]. Предметною галуззю юридичної герменевтики, на думку О.Є. Писаревського, є осягнення змісту позитивно-правових встановлень, інтерпретації правових норм, осмислення всієї правової дійсності в цілому, що проявляється у встановленні механізмів знаходження або надання юридичного змісту конкретній ситуації, конкретному відношенню між людьми, яке або врегульоване правом, тому потрібно знайти, співвіднести з ним позитивну правову норму, або потребує такої регуляції, і в силу цього воно наділяється юридичним змістом [3, с. 10].

Саме аспектом тлумачення права зазвичай обмежуються дослідження, присвячені юридичній герменевтиці. Проте О.І. Овчинников розуміє це явище значно ширше. На його погляд, «найбільш важливими питаннями герменевтики права, крім проблем тлумачення, є такі: які особливості пізнавальної функції правосвідомості, яким чином цінності впливають на вибір специфічно значущого рішення, яка природа правової інтуїції, у чому специфіка правової логіки та інші» [4, с. 260].

На нашу думку, метод юридичної герменевтики дає змогу не лише дослідити нормативно-правову базу дослідження (законодавче визначення понять «молодь», «правове виховання молоді», «державна молодіжна політика» та інших, особливості законодавчого регулювання молодіжної політики), а й визначити проблеми та недоліки, які існують у цій сфері, запропонувати шляхи подолання цих недоліків і вдосконалення нормативно-правового регулювання державної молодіжної політики, правового виховання молоді та інших процесів, які безпосередньо впливають на формування правосвідомості молоді.

До спеціальних методів юридичної науки належить також *порівняльно-правовий (компаративний)* метод, за допомогою якого в процесі дослідження визначається спільне та відмінне між державно-правовими явищами шляхом їх розрізнення за певними критеріями (ознаками або властивостями).

Зупинимося лише на деяких особливостях використання порівняльно-правового методу в дослідженні правосвідомості молоді.

По-перше, ефективність і правильність застосування порівняльно-правового методу передбачає дотримання певних вимог. Так, об'єкти, що порівнюються, повинні бути «порівнянними». Тобто порівнюватися можуть лише однорідні об'єкти (наприклад, законодавчі визначення молоді, її вікових меж).

По-друге, порівняльно-правовий метод має складну структуру, яка складається із взаємопов'язаних між собою елементів. До цієї структури входять: діахронне та синхронне порівняння, внутрішнє та зовнішнє порівняння, макро- та мікропорівняння, функціональне та нормативне порівняння.

По-третє, порівняльно-правовий метод виконує певні функції та підфункції, основними з яких є оціночна, теоретична, рекомендаційна, функція міждисциплінарного зв'язку та інші.

По-четверте, без порівняльно-правового методу неможливо усвідомити фактори соціального формування. Наприклад, фактори, які впливають на формування правосвідомості молоді.

Таким чином, порівняльно-правовий метод є одним із найважливіших засобів дослідження правосвідомості молоді. Завдяки його застосуванню стає можливим виявити загальне, особливе та одиничне в багатьох явищах та процесах, які входять до складу або впливають на формування правової свідомості.

Важливе значення для дослідження правосвідомості молоді мають також і *спеціальні методи інших наук*. Їх залучення є ознакою сучасного етапу розвитку наукознавства та необхідною умовою розвитку будь-якої науки, у тому числі і юридичної. Розширення та ускладнення предмета останньої потребує від дослідника «міждисциплінарного» підходу до його пізнання, використання не самого методу (в узагальненому вигляді) тієї чи іншої науки, а окремих їх дослідницьких засобів.

Серед методів, притаманних *політології*, у контексті дослідження правосвідомості молоді необхідно виділити *біхевіористський* метод, за допомогою якого пізнання суспільно-політичних явищ здійснюється крізь призму поведінки окремих людей та груп (у нашому випадку – молоді). Застосування біхевіористського методу ґрунтується на переконанні, що правосвідомість молоді, як і будь-яке суспільне явище, має насамперед індивідуальний вимір, а тому її дослідження має виходити з аналізу поведінки індивідів, поєднаних груповими зв'язками.

Водночас такий підхід, на нашу думку, є обмеженим. Біхевіористський метод розглядає соціальну поведінку молоді лише як відповідь, реакцію на зовнішні подразники та стимули. При цьому суб'єктивні установки (мотиви, цінності) молоді як особливої соціально-демографічної групи ігноруються.

Найефективнішим способом дослідження реального стану правосвідомості молоді є методи *соціології*. Конкретно-соціологічні методи (*соціологічне спостереження, анкетування, інтерв'ювання, опитування експертів* тощо) допомагають об'єктивно охарактеризувати рівень відображення в правосвідомості молоді тих чи інших правових явищ, дають змогу виявити ефективність впливу на правосвідомість молоді різних, передусім зовнішніх, факторів.

Використання *математичних* методів у дослідженні правосвідомості молоді, на нашу думку, не обмежується лише *статистичним* методом (засіб пізнання, що передбачає опрацювання кількісних показників, на основі яких можна скласти уявлення про стан, динаміку й тенденції розвитку правосвідомості молоді). Математична наука являє собою систему абстрактних категорій, які існують в уявленні людей і є результатом їх розумової діяльності. Її значення розкривається через встановлення внутрішнього зв'язку категорій, виявлення відповідних об'єктивних закономірностей. Юридичні категорії є не менш абстрактними, оскільки також не існують у фізичному світі, але сприймаються як об'єктивні. При цьому науковість юридичних абстракцій виявляється в тому, що кожна з ознак, зафіксованих у ній, необхідна для розкриття специфіки об'єкта, а їх сукупність достатня для виявлення його сутності [5, с. 138].

Таким чином, математичні методи дають можливість виявити не лише кількісні показники, але й структурованість, параметризацію правосвідомості молоді, а також використовувати фундаментальні властивості математики під час аналізу певних закономірностей та залежностей, у тому числі під час дослідження механізму формування правосвідомості молоді.

Проте ми вважаємо, що сфера застосування математичних методів у дослідженні правосвідомості молоді не безмежна. Їх використання визначається конкретними дослідницькими завданнями. Як справедливо зазначає Д.М. Горшунов, математичні методи повинні розкривати важливі ознаки юридичного явища (абстракції), доповнювати його комплексне пізнання, не суперечити іншим висно-

вкам, отриманим з огляду на інші методи, бути орієнтованими на пошук нових шляхів у підвищенні ефективності правового регулювання [6, с. 33].

Наявність психологічного компонента в структурі правосвідомості молоді зумовлює використання для її дослідження методів *психології*. Психологічні методи дослідження спрямовані на особистість та соціальну групу, складні особистісні та міжособистісні утворення, які нелегко виявити та однозначно інтерпретувати. Психологічні методи дають змогу виявити істинні залежності між певним психолого-педагогічним впливом на молодь (правовим вихованням) та його результатами, отримати інформацію щодо можливих шляхів удосконалення правовиховного процесу та вибору адекватних форм і методів роботи з молоддю.

Доцільно згадати про використання в дослідженні правосвідомості молоді пізнавальних засобів *історичної науки*. Під останніми ми розуміємо певну сукупність методів, які допомагають пізнавати категорію «правосвідомість молоді» крізь призму структурних та функціональних процесів її виникнення й розвитку у вітчизняній та світовій науці, поступового набуття нею якостей, що характеризують її сутність на сучасному етапі. Це зумовлено тим, що багато практичних завдань, пов'язаних із неефективністю сучасного процесу формування правосвідомості молоді (зокрема, правового виховання молоді), зумовлені саме недостатньою увагою до історичного контексту цієї проблеми. Водночас Д.А. Керімов наголошує, що «поза історичним контекстом, який поєднує явища та процеси сучасності з тими явищами й процесами, які їм передували, рівно як і тим, що виникають на їх основі в більш чи менш віддаленій перспективі, неможливо пізнати саму цю сучасність» [4, с. 111].

Отже, можна зробити висновок, що наукове дослідження правосвідомості молоді, як і будь-якого іншого правового явища, не може обмежитися лише вивченням її стану на певний момент існування, тому що це призведе до втрати причинно-наслідкових зв'язків. Таким чином, методологічний арсенал таких наук, як історія політичних і правових учень, історія держави і права дає змогу з'ясувати історико-теоретичні засади правосвідомості молоді.

З арсеналу історичної науки під час дослідження правосвідомості молоді доцільно використовувати передусім *метод періодизації*, який передбачає розгляд відповідного явища в тісній його прив'язці до певних, виділених за суттєвими критеріями, історичних проміжків часу – періодів (наприклад, основні періоди дослідження правосвідомості молоді; періоди формування вітчизняної державної молодіжної політики тощо).

Проблемно-хронологічний метод дає можливість «розчленити» досить широке питання (історичні засади дослідження правосвідомості молоді) на низку більш вузьких проблем (історичні засади дослідження категорії «правова свідомість», ролі молоді в суспільстві, правового виховання тощо), кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності.

Генетичний метод, який належить до найбільш поширених в історичній науці, допомагає послідовно розкрити властивості, функції та зміни в правосвідомості молоді в процесі її історичного руху, що дає змогу наблизитися до відтворення реальної історії досліджуваного явища.

Висновки. Отже, для дослідження правосвідомості молоді доцільно використовувати не лише власні методи юридичної науки, а й спеціальні методи інших наук, які певним чином «приспосовуються» до об'єкта пізнання. «Приспосованість» загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання до правової науки визначається їх юридизацією, тобто набуттям специфічних якостей, пов'язаних із таким складним об'єктом пізнання, яким є правосвідомість молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С.С. Проблемы теории права : в 2 т. / С.С. Алексеев. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1973– . – Т. 2. – 1973. – 401 с.
2. Алексеев С.С. Государство и право : [учеб. пособие] / С.С. Алексеев. – М. : Проспект, 2009. – 148 с.
3. Писаревский А.Е. Юридическая герменевтика. Социально-философская методология интерпретации и толкования правовых норм : дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.11 / А.Е. Писаревский. – Краснодар, 2004. – 194 с.
4. Овчинников А.И. Правовое мышление: аксиологический и герменевтический аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 09.00.10 «Философия политики и права» / А.И. Овчинников. – Ростов-на-Дону, 2000. – 31 с.
5. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) : [монография] / Д.А. Керимов. – 2-е изд. – М. : Аванта+, 2001. – 560 с.
6. Горшунов Д.Н. Математические методы в исследовании системы права / Д.Н. Горшунов // Ученые записки Казанского университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2008. – Т. 150. – Кн. 5. – С. 27–34.